

BELGISCHE SENAAT

ZITTING 2000-2001

12 DECEMBER 2000

Wetsvoorstel betreffende de euthanasie

AMENDEMENTEN

Nr. 136 VAN DE HEER VANDENBERGHE

Art. 3bis(nieuw)

Een artikel 3bis (nieuw) invoegen, luidende:

«Art. 3bis. — Artikel 72 van het Strafwetboek, opgeheven door de wet van 15 mei 1912, wordt hersteld in de volgende lezing:

«Art. 72. — Onverminderd de toepassing van artikel 71, kan de wet de bijzondere omstandigheden omschrijven waarin de noodtoestand kan worden ingeroepen.»

Verantwoording

1. Artikel 2 van het verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) bepaalt: «Het recht van eenieder op leven wordt beschermd door de wet. Niemand mag opzettelijk van het leven worden beroofd, tenzij bij wege van tenuitvoerlegging van een vonnis dat is uitgesproken door een rechtbank, wegens een misdrijf waarop de wet de doodstraf heeft gesteld.»

De Europese Commissie voor de Rechten van de Mens heeft uitdrukkelijk erkend dat dit artikel voor de overheid niet alleen

Zie:

Stukken van de Senaat:

2-244 - 1999/2001:

Nr. 1: Wetsvoorstel van de heer Mahoux, mevrouw Leduc, de heer Monfils en de dames Vanlerberghe, Nagy en De Roeck.

Nrs. 2 tot 9: Amendementen.

SÉNAT DE BELGIQUE

SESSION DE 2000-2001

12 DÉCEMBRE 2000

Proposition de loi relative à l'euthanasie

AMENDEMENTS

Nº 136 DE M. VANDENBERGHE

Art. 3bis(nouveau)

Insérer un article 3bis (nouveau), libellé comme suit:

«Art. 72. — L'article 72 du Code pénal, abrogé par la loi du 15 mai 1912, est rétabli dans la version ci-après :

«Art. 72. — Sans préjudice de l'application de l'article 71, la loi peut spécifier les circonstances particulières dans lesquelles l'état de nécessité peut être invoqué.»

Justification

1. L'article 2 de la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales (CEDH) dispose : «Le droit de toute personne à la vie est protégé par la loi. La mort ne peut être infligée à quiconque intentionnellement, sauf en exécution d'une sentence capitale prononcée par un tribunal au cas où le délit est puni de cette peine par la loi.»

La Commission européenne des droits de l'homme a reconnu expressément que cet article ne crée pas uniquement une obliga-

Voir:

Documents du Sénat:

2-244 - 1999/2001:

Nº 1: Proposition de loi de M. Mahoux, Mme Leduc, M. Monfils et Mmes Vanlerberghe, Nagy et De Roeck.

Nºs 2 à 9: Amendements.

een negatieve onderhoudsverplichtingen inhoudt, maar ook een positieve prestatieverplichting, namelijk de plicht voor de overheid om het leven te beschermen. (ECRM, 12 juli 1978, nr. 7154/75, DR, 14, blz. 31).

Telkens wanneer er van levensbeëindiging sprake is, is artikel 2 aldus in het geding. Wanneer de overheid in gebreke blijft om aangepaste maatregelen te nemen teneinde een imminente bedreiging van het leven af te wenden, of de daders van een levensberoving te vervolgen, kan hij wegens schending van het EVRM worden veroordeeld.

2. Het «recht op leven» behoort de mens niet toe. De mens kan er geen afstand van doen. (Zie Velaers, J., *Het leven, de dood en de grondrechten. Juridische beschouwingen over zelfdoding en euthanasie*, in «Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood», Maklu, 1996, blz. 477.)

In juridische termen betekent dit dat het grondrecht op leven van «openbare orde» is. De strafrechterlijke bescherming van het leven is dat eveneens. De mens kan door zijn instemming geen strafrechtelijke immuniteit creëren voor degene die hem van zijn leven berooft. De toestemming van het slachtoffer is geen rechtvaardigingsgrond. Artikel 2 EVRM alsdusdanig interpreteren dat het geen grond verschafft om de individuele persoon te verbieden zichzelf van het leven te benemen en een ander te vragen hem daarbij behulpzaam te zijn, gaat voorbij aan dit openbare orde-karakter.

De Raad van Europa verwoordt dit uitdrukkelijk in haar aanbeveling 1418 (1999) nopens de bescherming van de mensenrechten en de waardigheid van ongeneeslijk zieken en stervenden.

De Raad vraagt er uitdrukkelijk dat de lidstaten:

«9.c) het absolute verbod op het opzettelijk beëindigen van het leven van ongeneeslijke zieke en stervende personen te bekrachten, aangezien:

i) het recht op leven, met name wat ongeneeslijk zieken en stervenden betreft, wordt gewaarborgd door alle lidstaten overeenkomstig artikel 2 van het Europees Verdrag voor de rechten van de mens dat bepaalt: «niemand mag opzettelijk van het leven worden beroofd»;

ii) de door de ongeneeslijke zieke of stervende persoon uitgedrukte wens om te sterven nooit een juridische grond mag zijn voor zijn dood door toedoen van een derde;

iii) de door een ongeneeslijk zieke of stervende persoon uitgedrukte wens om te sterven op zich nooit een wettelijke rechtvaardiging kan zijn voor handelingen die bedoeld zijn om de dood tot gevolg te hebben».

3. Sommigen stellen dat wanneer men actief opzettelijk levensbeëindigend handelen («euthanasie») beoordeelt in het licht van het EVRM, men dan niet alleen aandacht moet besteden aan artikel 2 van het EVRM dat voor de Staat een plicht inhoudt om het leven te beschermen, maar ook aan artikel 3 dat uitdrukkelijk stelt dat niemand aan een onmenselijke of vernederende behandeling kan worden onderworpen.

Men kan zich uiteraard de vraag stellen of het lijden van een ongeneeslijke zieke kan worden beschouwd als een «onmenselijke en vernederende behandeling» waarvoor de Staat verantwoordelijk is. Is het lijden immers niet uitsluitend te wijten aan de ziekte, aan de «condition humaine»?

Anderzijds kan men bittreden dat, wanneer de absolute strafbaarstelling van euthanasie onrechtstreeks tot gevolg heeft dat sommige patiënten die onmenselijk lijden en waarvoor geen andere pijnstillende middelen of palliatieve zorgen baten, niet op

tion négative d'entretien pour l'autorité, mais implique aussi une obligation positive de prestation, à savoir le devoir qu'ont les pouvoirs publics de protéger la vie. (CEDH, 12 juillet 1978, n° 7154/75, DR, 14, p. 31).

On voit donc que l'article 2 est en cause chaque fois qu'il est question de mettre fin à la vie. Lorsque l'autorité ne prend pas les mesures appropriées en vue d'écartier une menace imminente pour la vie, ou de poursuivre les personnes qui ont ôté la vie, elle peut être poursuivie pour violation de la CEDH.

2. Le «droit de la vie» n'appartient pas à l'homme. L'homme ne peut pas y renoncer (Voir Velaers, J., *Het leven, de dood en de grondrechten. Juridische beschouwingen over zelfdoding en euthanasie*, dans «Over zichzelf beschikken? Juridische en ethische bijdragen over het leven, het lichaam en de dood», Maklu, 1996, p. 477).

En termes juridiques, cela signifie que le droit fondamental à la vie est «d'ordre public». Il en va de même pour la protection pénale de la vie. Une personne ne peut, par son consentement, conférer une immunité pénale à celui qui lui ôte la vie. Le consentement de la victime n'est pas une cause de justification. Interpréter l'article 2 de la CEDH comme ne permettant pas de fonder l'interdiction pour l'individu de s'ôter la vie et de demander à autrui de l'y aider, c'est ignorer ce caractère d'ordre public.

Le Conseil de l'Europe exprime cela de manière très explicite dans sa recommandation n° 1418 (1999) relative à la protection des droits de l'homme et de la dignité des malades incurables et des mourants.

Le Conseil demande expressément aux États membres de maintenir:

«9.c) l'interdiction absolue de mettre intentionnellement fin à la vie des malades incurables et des mourants :

i) vu que le droit à la vie, notamment en ce qui concerne les malades incurables et les mourants, est garanti par les États membres, conformément à l'article 2 de la Convention européenne des droits de l'homme qui dispose que «la mort ne peut être infligée à quiconque intentionnellement»;

ii) vu que le désir de mourir exprimé par un malade incurable ou un mourant ne peut jamais constituer un fondement juridique à sa mort de la main d'un tiers;

iii) vu que le désir de mourir exprimé par un malade incurable ou un mourant ne peut en soi servir de justification légale à l'exécution d'actions destinées à entraîner la mort».

3. D'aucuns affirment que si l'on juge de l'acte mettant intentionnellement fin à la vie («euthanasie») à la lumière de la CEDH, on doit prendre en considération non seulement l'article 2 de cette convention, qui implique pour l'État le devoir de protéger la vie, mais aussi l'article 3, qui dispose expressément que nul ne peut être soumis à un traitement inhumain ou dégradant.

On peut évidemment se demander si la souffrance d'un malade incurable peut être considérée comme un «traitement inhumain ou dégradant» dont l'État serait responsable. La souffrance n'est-elle pas due exclusivement à la maladie, à la condition humaine?

D'autre part, on peut admettre que si l'incrimination absolue de l'euthanasie a indirectement pour conséquence que certains patients éprouvant une souffrance inhumaine, impossible à soulager par d'autres analgésiques ou des soins palliatifs, ne peuvent en

hun verzoek uit dit lijden worden verlast, dit vanuit dit juridisch oogpunt als een onmenselijke handeling kan worden beschouwd.

De Staat staat aan het einde van een mensenleven dus voor een dilemma. Vanuit het EVRM heeft hij een dubbele verplichting: enerzijds het leven beschermen (artikel 2 EVRM) en anderzijds de mens van onmenselijke en vernederende behandelingen vrijwaren (artikel 3 EVRM). Wanneer een stervende patiënt onmenselijk lijdt en dit lijden niet kan worden verlicht met pijnstillers of palliatieve zorgen, maar alleen door euthanaserend handelen, is het voor de Staat onmogelijk de beide grondrechten — de bescherming van het leven en het verbod van onmenselijke of vernedende behandelingen — te verzoenen.

4. De legitimering van euthanasie in uitzonderlijke gevallen is dus geen kwestie van zelfbeschikking, van persoonlijke vrijheid, van morele autonomie. Ze kan volgen uit de onmogelijkheid voor de Staat om in, een aantal situaties, twee grondrechten tegelijkertijd te beschermen.

Voor dit conflict van grondrechten biedt het EVRM zelf geen oplossing. Van een principiële voorrang van het ene grondrecht op het andere is geen sprake.

Dit conflict van grondrechten beantwoordt echter aan de juridische figuur van de noodtoestand, zoals die ook in het Belgisch strafrecht bekend is. Er is een noodtoestand wanneer de strafwet wordt geschonden ter vrijwaring van een rechtsgoed dat «hoger» is dan het door de overtreden strafbepaling beschermde rechtsgoed. (Van den Wyngaert, C., *Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*, Antwerpen, Maklu, 1991, I, blz. 201). Wie een rechtsgoed redt, ten koste van een ander, doch minder waardevol, rechtsgoed, handelt niet wederrechtelijk, voorzover het delictueel gedrag het enige middel was om het hoger rechtsgoed te vrijwaren (Dupont, L. en Verstraeten, R., *Handboek Belgisch Strafrecht*, Acco, blz. 229).

Het Hof van Cassatie heeft deze theorie uitdrukkelijk erkend in haar arrest van 13 mei 1987:

«Overwegende dat het arrest op grond van die feitelijke toedracht van de zaak zonder de artikelen 71 of 458 van het Strafwetboek te schenden, heeft kunnen beslissen dat de door verweerde aangevoerde noodtoestand moet in aanmerking genomen worden, aangezien verweerde, gelet op de respectieve waarde van de met in elkaar conflict verkerende plichten en gelet op de dreiging van een ernstig kwaad voor anderen, redenen had om te oordelen dat hem ter vrijwaring van een hoger belang, dat hij verplicht of gerechtigd was vóór alle andere te beschermen, geen andere weg openstond dan de feiten te plegen die hem werden verweten.»

In de concrete context van het opzettelijk levensbeëindigend handelen door een geneesheer op verzoek van de betrokkenen, veronderstelt «noodtoestand» dat de arts een gewetensprobleem heeft; bijzondere omstandigheden plaatsen hem in een conflict van plichten: de plicht het leven te eerbiedigen *versus* de plicht bijstand te verlenen en te helpen tot het uiterste. Wegens de bijzondere omstandigheden — bijvoorbeeld ondraaglijk lijden en falen van alle symptoomcontrole —, kan helpen en bijstaan in een concreet geval betekenen: levensbeëindigend handelen, dus iets doen dat strijdig is met de eerste plicht. De arts zal hier oordelen en afwegen en in deze beoordeling kan hij in geweten menen dat de hoger genoemde bijzondere omstandigheden voldoende ernstige redenen zijn om uitzonderlijk te kiezen in dit geval voor de tweede plicht.

Het weze opgemerkt dat noodtoestand dus betrekking heeft op een gewetensprobleem in hoofde van de arts (in tegenstelling tot het begrip «noodsituatie» in de abortuswet van 1990, waar de noodsituatie betrekking heeft op een fysische of psychische toestand van de zwangere vrouw, die deze vrouw als zodanig percipieert).

être libérés à leur demande, cette situation puisse être considérée du point de vue juridique comme un traitement inhumain.

L'État se trouve donc, à la fin d'une vie humaine, en présence d'un dilemme. La CEDH lui impose une double obligation: d'une part, il doit protéger la vie (article 2 CEDH) et, d'autre part, il doit protéger la personne contre les traitements inhumains et dégradants (article 3 CEDH). Lorsqu'un patient mourant souffre de façon inhumaine et que cette souffrance ne peut être soulagée par des analgésiques ou des soins palliatifs, mais seulement par l'euthanasie, l'État se trouve dans l'impossibilité de concilier les deux droits fondamentaux, à savoir la protection de la vie et l'interdiction des traitements inhumains ou dégradants.

4. La légitimité de l'euthanasie dans des cas exceptionnels n'est donc pas une question d'autodétermination, de liberté personnelle ou d'autonomie morale. Elle peut résulter de l'impossibilité dans laquelle se trouve l'État de garantir simultanément, dans certaines situations, deux droits fondamentaux.

La CEDH même n'offre pas de solution à ce conflit de droits fondamentaux. Il n'est pas question d'une priorité de principe d'un de ces droits sur l'autre.

Ce conflit de droits fondamentaux correspond cependant au concept juridique d'état de nécessité, qui est connu également en droit belge. Il y a été de nécessité lorsque l'on enfreint la loi pénale pour préserver un bien juridique «supérieur» à celui qui est protégé par la disposition pénale concernée (Van den Wyngaert, C., «*Strafrecht en strafprocesrecht in hoofdlijnen*», Anvers, Maklu, 1991, I, p. 201). Celui qui sauve un bien juridique au détriment d'un autre bien, qui est de moindre valeur, n'agit pas illégitimement pour autant que le comportement délictuel en question soit le seul moyen de préserver le bien juridique plus important. (Dupont, L. et Verstraeten, R., «*Handboek Belgisch Strafrecht*», Acco, p. 229).

La Cour de cassation a reconnu explicitement cette théorie dans son arrêt du 13 mai 1987:

«Considérant que l'arrêt, sur la base des circonstances de fait de la cause sans enfreindre les articles 71 ou 458 du Code pénal, a pu décider que l'état de nécessité allégué par le défendeur ne pouvait être écarté, dès lors que, eu égard à la valeur respective des devoirs en conflit et en présence d'un mal grave et imminent pour autrui, cette personne a pu estimer qu'il ne lui était pas possible de sauvegarder autrement qu'en commettant les faits qui lui sont reprochés, un intérêt plus impérieux qu'elle avait le devoir ou qu'elle était en droit de sauvegarder avant tous les autres.»

Dans le contexte concret de l'acte euthanasique intentionnel posé par un médecin à la demande des intéressés, l'état de nécessité sous-entend que le médecin se trouve face à un problème de conscience; des circonstances particulières le placent dans un conflit de devoirs: d'une part, le devoir de respecter la vie et, d'autre part, le devoir de prêter assistance et d'aider jusqu'au bout. En raison des circonstances particulières — par exemple une souffrance intolérable et l'impossibilité de maîtriser les symptômes —, aider et prêter assistance peut signifier dans un cas concret poser un acte euthanasique et donc faire une chose qui est contraire au premier devoir. Dans ce cas, le médecin va apprécier et peser le pour et le contre et, dans cette appréciation, il peut estimer en son âme et conscience que les circonstances particulières susvisées constituent des raisons suffisamment graves pour opter exceptionnellement, en l'occurrence, pour le second devoir.

Il importe de souligner que l'état de nécessité désigne donc un problème de conscience dans la personne du médecin (contrairement à la notion de «situation de détresse», utilisée dans la loi de 1990 sur l'avortement et visant un état physique ou psychique de la femme enceinte, que celle-ci ressent comme tel).

Het louter subjectieve inroepen door de patiënt van een subjectief aangevoelde noodituatie, gevolgd door procedurele handelingen, kan echter niet volstaan om euthanasie van haar strafbaar karakter te ontdoen: de arts moet zich, in het licht van de toestand van de patiënt, werkelijk in een noodtoestand bevinden vooraleer hij de bescherming van het leven prijsgeeft omwille van de waardigheid van het menselijk sterven van de patiënt. Staatsraad Messine sprak tijdens de hoorzittingen terecht dat de «*raisons*» een belangrijker rol spelen dan de «*conditions*». Ook professor Adams stelde duidelijk dat het strafrecht meer is dan een doel-middel alleen: het meet zich ook een moreel oordeel aan en legt de algemene ethische norm vast. Euthanasie is geen «gewone» handelingsoptie temidden van andere medische handelingen. Indien dat wel het geval zou zijn, dan zou de arts een verzoek tot euthanasie niet mogen weigeren. Omdat euthanasie geen gewone handelingsoptie is, moet het verbod van euthanasie in het strafrecht worden behouden.

5. Artikel 2 EVRM sluit, vanuit haar samenlezing met artikel 3 EVRM evenwel niet uit dat er wetgevend kan opgetreden worden met betrekking tot het euthanaserend handelen. Om artikel 2 EVRM te respecteren, kan de strafbaarstelling van euthanasie niet worden opgeheven, maar de wetgever kan wel het conflict van de grondrechten vervat in artikel 2 en 3 EVRM juridisch vorm geven, door de hieraan corresponderende rechtsfiguur van de «noodtoestand» in het kader van het opzettelijk levensbeëindigend handelen op verzoek van de betrokkenen nader te omschrijven. Dit is de strekking van het wetsvoorstel houdende de bescherming van de rechten en de waardigheid van de mens bij het naderend levens einde (Stuk Senaat, nr. 2-160/1) en van het in het kader van huidig wetsvoorstel neergelegde amendement nr. 113.

Tijdens de hoorzittingen werd deze idee van de noodtoestand door verschillende sprekers benaderd.

— Professor Vermeersch stelde aldus:

«Ik vind dat een interessante gedachte omdat ze een compromis inhoudt door, enerzijds, te stellen dat het in onze samenleving belangrijk is dat het beginsel «u zult niet doden» in de strafwet blijft, maar door, anderzijds ook voldoende middelen ter beschikking te stellen om op het terrein tegemoet te kunnen komen aan ondraaglijke, onheilzame of onbehandelbare situaties. (...) Ik kan u daarin wel volgen, maar wat zeker niet mag blijven staan, is dat men alleen in die gevallen de noodtoestand mag inroepen. Een noodtoestand moet in een particulier geval altijd kunnen worden ingeroepen.»

— Professor Schotmans:

«De gemakkelijkste formule lijkt te zijn dat men met twee soorten kwaad wordt geconfronteerd, daarvan niet kan ontsnappen en uiteindelijk kiest voor het minste kwaad. Als ethicus kan ik daar tamelijk goed mee leven, omdat het ook een klassiek voorbeeld is uit de oude moraal, namelijk de confrontatie met twee evenwaardige onwaarden. Je kan nooit echt goed kiezen.»

— Professor Vincent:

«Voor mij moet er meer nadruk komen te liggen op de noodtoestand (...). In bepaalde gevallen moet de noodtoestand kunnen voorgaan. Wij moeten dan blijk geven van realisme en een zienswijze huldigen die wellicht niet geruststellend maar wel nuchter is: een aantal personen heeft er soms belang bij te kunnen sterren. Voor hen is dat misschien de beste oplossing. Wanneer iemand aan het eind van zijn leven komt en geen enkele relatie meer kan opbouwen, niet meer gelukkig kan zijn, is het beter dat hij er mee kapt. Moet men dan toestaan mensen te doden? Ik denk van niet. Heel weinig artsen verwachten die toestemming hier te krijgen.»

L'invocation purement subjective par le patient d'une situation de détresse subjectivement ressentie, invocation qui serait suivie d'actes de procédure, ne peut suffire à enlever à l'euthanasie son caractère punissable : le médecin doit, au vu de l'état du patient, se trouver véritablement dans un état de nécessité avant de sacrifier la protection de la vie à la dignité de la fin de vie du patient. Le conseiller d'État Messine a dit à juste titre, au cours des auditions, que les «raisons» jouaient un rôle plus important que les «conditions». Le professeur Adams a, lui aussi, dit clairement que le droit pénal faisait plus que relier seulement une fin et un moyen : il incarne aussi un jugement moral et fixe la norme éthique générale. L'euthanasie n'est pas une option d'acte «ordinaire» parmi d'autres actes médicaux. S'il en était ainsi, le médecin ne pourrait pas repousser une demande d'euthanasie. L'euthanasie n'étant pas un acte ordinaire éligible parmi d'autres, son interdiction doit être maintenue dans le droit pénal.

5. L'article 2 du CEDH, lu en corrélation avec l'article 3 de la même convention, n'exclut toutefois pas que le législateur puisse intervenir en matière d'euthanasie. Si l'on veut respecter l'article 2, on ne peut pas renoncer à l'incrimination de l'euthanasie, mais le législateur peut donner une forme juridique au conflit des droits fondamentaux contenus aux articles 2 et 3 de la CEDH, en précisant, dans le cadre de l'acte euthanasique intentionnel pratiqué à la demande de l'intéressé, le concept juridique correspondant d'*«état de nécessité»*. Tel est l'objet de la proposition de loi visant à protéger les droits et la dignité de l'homme à l'approche de la mort (doc. Sénat, n° 2-160/1) ainsi que de l'amendement n° 113 déposé dans le cadre de l'examen de la présente proposition de loi.

Au cours des auditions, plusieurs intervenants ont abordé l'idée de l'état de nécessité.

— Le professeur Vermeersch :

1. M. Vandenberghe : «Je pense que c'est une idée intéressante, parce qu'elle implique un compromis en fixant, d'une part, qu'il est important que le principe «tu ne tueras point» reste dans le Code pénal, mais en mettant, d'autre part, assez de moyens à disposition pour pouvoir répondre sur le terrain à des situations insupportables, malheureuses ou ingérables. (...) 2. M. Vermeersch : Je peux vous suivre dans cette voie, mais ce qui ne doit pas subsister, c'est qu'on ne puisse invoquer l'état de nécessité que dans ces cas. Il faut toutefois pouvoir invoquer un état de nécessité dans un cas particulier.»

— Le professeur Schotmans :

«La formule la plus facile semble être qu'on est confronté à deux sortes de mal, qu'on ne peut pas y échapper et qu'en fin de compte, on choisit le moindre. En tant qu'éthicien, je peux accepter cela assez bien, car c'est également un exemple classique de la morale ancienne, à savoir la confrontation à deux non-valeurs équivalentes. Il n'y a jamais de véritable bon choix.»

— Le professeur Vincent :

«Il faut, à mon sens, davantage insister sur l'état de nécessité (...). Il faut reconnaître que, dans certains cas, l'état de nécessité doit primer et que nous devons à ce moment-là être réalistes et arriver à un concept qui vous donnera peut-être le frisson mais qui est réel : pour certaines personnes, il y parfois un bénéfice à mourir. C'est peut-être la meilleure option pour elles. Quand on arrive en fin de vie, quand on n'a plus espoir d'une vie relationnelle, d'un tout petit peu de bonheur, il vaut mieux fermer son parapluie. Faut-il, pour autant, autoriser à tuer? Je ne le crois pas et je ne pense pas qu'il y ait beaucoup de médecins qui vous diront ici qu'il faut les autoriser à tuer.»

— De heer Dalcq:

«Het enige positieve wat een wet kan inbrengen is een bepaling van het begrip noodtoestand waarmee een arts akkoord kan gaan. Zowel de arts als de patiënt hebben daar baat bij.»

— Staatsraad Messine:

«U hebt me gevraagd of het wenselijk is de noodtoestand op te nemen als verschoningsgrond in het Strafwetboek door de bepaling ervan grotendeels af te stemmen op wat het Hof van Cassatie sedert jaren zegt. Brengt dat meer klarheid? Volgens mij wel, waarom ook niet?»

Bij de juridische experts schaarden ook magistraat Panier en professor Adams zich achter de idee van de noodtoestand, maar wezen er op, hierbij Velaers citerend, dat «wanneer de wetgever zelf in een bijzondere regeling voorziet voor de noodtoestand bij euthanasie, hij daarmee impliciet doch duidelijk de toepassing van de algemene leer over de noodtoestand heeft willen uitsluiten, tenzij hij dat uitdrukkelijk anders zou bepalen». (Panier: «*Il doit rester des zones de cette problématique que ce texte-là ne rencontre pas, d'où mon souci de ne pas trop utiliser la catégorie juridique à laquelle le texte semble aujourd'hui faire appel, pour-être me situer davantage dans une autre catégorie, de manière telle que l'on puisse encore, dans d'autres hypothèses, invoquer l'état de nécessité ou d'autres notions similaires.*»)

Een andere opmerking, van staatsraad Messine, stelt echter dat het objectiveren van de noodtoestand niet strookt met het principe van de noodtoestand als dusdanig, en eigenlijk evenzeer neerkomt op een wettelijk voorschrift («autorisation de la loi»).

6. Het huidig voorgesteld amendement wil op juridisch-technisch coherente wijze de aangehaalde opmerkingen van de gehoorde juristen ontmoeten.

a) Evenwel dient onmiddellijk opgemerkt dat het nader omschrijven (of objectiveren) van de noodtoestand geenszins gelijk te stellen valt met een wettelijk voorschrift («autorisation de la loi») zoals bedoeld in artikel 70 van het Strafwetboek.

Ook al wordt voorzien in een objectivering van de voorwaarden die het mogelijk maken om de noodtoestand *as such* in te roepen, de uitoefening van dit recht om de noodtoestand in te roepen, zoals gedefinieerd in rechtsleer en rechtspraak, is géén voorwerp van een dergelijke objectivering: de controle van de rechter beperkt zich dus in geen geval tot een formele controle van de omschreven grondvoorwaarden en zorgvuldigheidsvereisten van de euthanasie. Door de omschrijving van de noodtoestand wordt enkel aangegeven dat in de situaties zoals beschreven, men zich in een situatie van noodtoestand kan bevinden: de afweging tussen de twee «rechtsgoederen» waartussen wordt gekozen gebeurt immers steeds door de arts, op het ogenblik van de concrete feiten, maar het is uiteindelijk de rechter die over het waardenconflict zal beslissen. De voorgestelde omschrijving van de noodtoestand dient dan ook begrepen te worden als een «richtsnoer» voor de beoordelende rechter en resulteert aldus impliciet ook in een zekere rechtszekerheid voor de arts.

Net zoals de rechtspraak in concrete gevallen een omschrijving heeft gegeven aan de «noodtoestand», heeft ook de wetgever hier reeds in voorzien. Aldus bepaalt artikel 37 van de wet van 5 augustus 1992 op het politieambt:

«Bij het vervullen van zijn opdrachten van bestuurlijke of gerechtelijke politie kan elke politieambtenaar, rekening houdend met de risico's die zulks meebrengt, geweld gebruiken om een wettig doel na te streven dat niet op een andere wijze kan worden bereikt.

— M. Dalcq:

«Le seul élément positif possible d'une législation serait de préciser la notion d'état de nécessité dans lequel se trouve le médecin; ce qui pourrait rassurer et le médecin et le patient.»

— Le conseiller d'État Messine:

«Vous me demandez s'il est souhaitable d'inscrire l'état de nécessité comme cause de justification dans le Code pénal en lui donnant une définition qui correspond pratiquement à celle que la Cour de cassation lui donne depuis plusieurs années. Y gagnerait-on en clarté? Je vous répondrai: oui, pourquoi pas?»

Parmi les experts juridiques, le magistrat Panier et le professeur Adams ont souscrit également à l'idée de l'état de nécessité, mais ils ont souligné — en citant Velaers — que «lorsque le législateur même prévoit un régime distinct pour l'état de nécessité dans le cadre de l'euthanasie, c'est qu'il a eu implicitement mais clairement l'intention — à moins d'avoir prévu des dispositions explicites dans un autre sens — d'exclure l'application de la doctrine générale sur l'état de nécessité.» (Panier: «*Il doit rester des zones de cette problématique que ce texte-là ne rencontre pas, d'où mon souci de ne pas trop utiliser la catégorie juridique à laquelle le texte semble aujourd'hui faire appel, pour-être me situer davantage dans une autre catégorie, de manière telle que l'on puisse encore, dans d'autres hypothèses, invoquer l'état de nécessité ou d'autres notions similaires.*»)

Cependant, dans une autre observation, le conseiller d'État Messine a affirmé que l'objectivation de l'état de nécessité n'est pas conforme au principe de l'état de nécessité en tant que tel et qu'en fait, elle revient à une prescription légale («autorisation de la loi»).

6. Le présent amendement vise à répondre d'une manière cohérente, sur les plans juridique et technique, aux observations formulées par les juristes au cours des auditions.

a) Toutefois, il y a lieu de souligner d'emblée qu'une définition (ou une objectivation) de l'état de nécessité ne doit nullement être assimilée à une disposition légale («autorisation de la loi») au sens de l'article 70 du Code pénal.

Même si l'on objectivait les conditions dans lesquelles il est possible d'invoquer l'état de nécessité en tant que tel, l'exercice de ce droit d'invoquer l'état de nécessité tel qu'il est défini dans la doctrine et la jurisprudence ne fait pas l'objet d'une objectivation: le contrôle du juge ne se réduit donc pas à un contrôle formel des conditions de fond définies et des critères de prudence à observer en cas d'euthanasie. En définissant l'état de nécessité, on indique simplement que, dans les situations décrites, on peut se trouver dans un état de nécessité: la mise en balance des deux «biens juridiques» entre lesquels il faut choisir est en effet toujours faite par le médecin au moment où se produisent les faits concrets, mais, en définitive, c'est le juge qui tranchera le conflit de valeurs. La définition proposée de l'état de nécessité doit donc être interprétée comme une directive pour le juge qui va statuer et elle crée dès lors implicitement une certaine sécurité juridique pour le médecin.

Comme la jurisprudence a défini l'état de nécessité dans des cas concrets, le législateur a lui aussi déjà prévu une définition. L'article 37 de la loi du 5 août 1992 sur la fonction de police dispose comme suit:

«Dans l'exercice de ses missions de police administrative ou judiciaire tout fonctionnaire de police peut, en tenant compte des risques que cela comporte, recourir à la force pour poursuivre un objectif légitime qui ne peut être atteint autrement.

Elk gebruik van geweld moet redelijk zijn en in verhouding tot het nagestreefd doel.

Aan elk gebruik van geweld gaat een waarschuwing vooraf, tenzij dit gebruik daardoor onwerkzaam zou worden.»

Het gebruik van geweld door politieambtenaren komt essentieel neer op een toepassing van de noodtoestand, waarvan de voorwaarden nader worden omschreven in dit artikel 37. Ook hier is een waardenconflict in het geding: indien de politieambtenaar zelf meent dat het geweld de enige manier is om een bepaald wettig doel na te streven, en er geen enkele andere manier is om dit te bereiken (en zodus inbreuk te plegen op bijvoorbeeld het verbod slagen en verwondingen), bevindt hij zich in de hypothese van de noodtoestand. De wet bevestigt overigens uitdrukkelijk deze afweging in hoofde van de politieambtenaar: «rekening houdend met de risico's die zulks meebrengt»; «als het wettig doel niet op een andere wijze kan worden bereikt».

De omschrijving van de noodtoestand in de wet is dus geenszins gelijk te stellen met het wettelijk voorschrift als bedoeld in artikel 70 van het Strafwetboek: waar bij de (omschreven) noodtoestand uiteindelijk nog steeds de rechter dient te oordelen of het waarden- of plichtsconflict inderdaad kan leiden tot een rechtvaardiging van de strafbare daad, betreft het «wettelijk voorschrift» enkel een toetsing of de wettelijk voorziene tegennorm tegenover de oorspronkelijke verbodsregel aanwezig is. In de woorden van staatsraad Messine: bij de «(omschreven) noodtoestand» betreft het de beoordeling van de *raisons*, bij het «wettelijk voorschrift» de toetsing van de *conditions*.

b) Teneinde de juridisch-technische problemen op te lossen, wordt daarom voorgesteld in het Strafwetboek uitdrukkelijk te bepalen dat de (jurisprudentieel ontwikkelde) rechtsfiguur van de noodtoestand inderdaad kan omschreven worden (zonder dat dit aan het wezenlijke juridisch karakter van de noodtoestand een wijziging aanbrengt).

Deze omschreven noodtoestand is aldus een duidelijke indicatie voor de rechter om in concrete situaties te oordelen of de noodtoestand is vervuld; tegelijkertijd biedt ze een mate van rechtszekerheid voor diegene die zich in deze concrete situaties op de noodtoestand wenst te beroepen.

De toevoeging «onverminderd de toepassing van artikel 71», maakt het mogelijk dat in uitzonderlijke situaties alsnog de gemeenrechtelijke rechtvaardigingsgronden zoals bepaald in dit artikel 71 van het Strafwetboek kunnen worden ingeroepen. De jurisprudentiële figuur van de noodtoestand is een toepassing van deze bepaling.

Nr. 137 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de voorgestelde § 5, de woorden «of van zijn gemanateerde» doen vervallen.

Verantwoording

Het is onaanvaardbaar dat een gemanateerde een euthanasieverzoek opstelt of de rechten van een patiënt daadwerkelijk «uitoefent», zo de patiënt niet in staat was zelf een schriftelijk verzoek op te stellen of te ondertekenen.

Tout recours à la force doit être raisonnable et proportionné à l'objectif poursuivi.

Tout recours à la force est précédé d'un avertissement, à moins que cela ne rende cet usage inopérant.»

L'usage de la force par les fonctionnaires de police revient essentiellement à une application de la notion d'état de nécessité, état qui existe lorsque sont remplies les conditions définies à l'article 37. Dans ce cas, il y a également un conflit de valeurs : si le fonctionnaire de police même juge que l'usage de la force est le seul moyen d'atteindre un objectif légitime donné et qu'il n'y a aucune autre manière de l'atteindre (et qu'il faut donc enfreindre l'interdiction de porter des coups et blessures), il se trouve dans l'hypothèse où il y a un état de nécessité. La loi confirme d'ailleurs explicitement cette mise en balance par le fonctionnaire de police : «en tenant compte des risques que cela comporte»; «pour poursuivre un objectif légitime qui ne peut être atteint autrement».

Par conséquent, la définition de l'état de nécessité prévue par la loi ne peut en aucune manière être assimilée à la «règle de loi» visée à l'article 70 du Code pénal : alors qu'il appartient en définitive toujours au juge d'apprécier, en ce qui concerne l'état de nécessité (défini), si le conflit des valeurs ou des devoirs peut effectivement justifier l'acte punissable, la «règle de loi» ne prévoit qu'un simple contrôle permettant de déterminer si face à l'interdit initial, y a la norme contraire qui doit être prévue par la loi. Selon le conseiller d'État Messine, il s'agit, pour ce qui est de l'état de nécessité (défini) d'apprécier les *raisons*, alors que la règle la loi ne prévoit que de contrôler les *conditions*.

b) En vue de résoudre les problèmes juridiques et techniques, on propose dès lors de disposer explicitement, dans le Code pénal, que la figure juridique (élaborée par la jurisprudence) de l'état de nécessité peut effectivement être définie (sans que soit modifié le caractère essentiellement juridique de l'état de nécessité).

L'état de nécessité tel qu'il est défini constitue donc une indication univoque pour le juge, laquelle lui permettra d'apprécier, dans des situations concrètes, s'il y a état de nécessité; en même temps, elle offre une sécurité juridique à ceux qui, dans ces situations concrètes, souhaitent invoquer l'état de nécessité.

L'insertion des mots «sans préjudice de l'application de l'article 71» permet d'invoquer, dans des situations exceptionnelles, les causes de justification tirées du droit commun qui sont visées à l'article 71 du Code pénal. La figure jurisprudentielle de l'état de nécessité résulte d'une application de cette disposition.

Nº 137 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement nº 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Dans le texte néerlandais du § 5 proposé, supprimer les mots «of van zijn gemanateerde».

Justification

Il est inadmissible qu'un mandataire rédige une demande d'euthanasie ou «exerce» dans les faits les droits d'un patient lorsque celui-ci n'est pas en état d'établir ou de signer lui-même une requête écrite.

Nr. 138 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 4 doen vervallen.

Verantwoording

Zie de verantwoording bij amendement nr. 67, 3 en 4.

Nr. 139 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 3 aanvullen met een 7º (nieuw), luidend als volgt :

« 7º de situatie van de patiënt beoordelen samen met een verantwoordelijke, aangeduid door het ethisch comité van de verzorgingsinstelling of een derde persoon, niet-arts, aangewezen in overleg met de patiënt, voorkomend op een pluralistisch, multidisciplinair samengestelde lijst, opgemaakt door de provinciale raad van de Orde van geneesheren, in geval de patiënt een thuiszorgbehandeling geniet. »

Verantwoording

Een externe doorlichting van het overleg is noodzakelijk, nu de geneesheren en verzorgers vaak zo betrokken zijn in de situatie van hun patiënten dat het voor hen moeilijk is om afstand te nemen.

Een verantwoordelijke van het ethisch comité van de instelling of een derde persoon kan deze taak van « voorbijganger » op zich nemen.

Nr. 140 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 3 aanvullen met een 8º (nieuw), luidend als volgt :

« 8º zich ervan overtuigen dat de patiënt, na deze informatie te hebben verkregen, zijn verzoek hernieuwt. »

Verantwoording

Het is noodzakelijk dat de patiënt, die op de hoogte werd gebracht van de adviezen van de tweede arts, de palliatief deskundige, het verplegend team, de eventuele mededelingen van zijn

Nº 138 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Supprimer le § 4 proposé.

Justification

Voir la justification de l'amendement n° 67, 3 et 4.

Nº 139 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Compléter le § 3 proposé par un 7º (nouveau), rédigé comme suit :

« 7º procéder à une évaluation de la situation du patient conjointement avec un responsable désigné par le comité d'éthique de l'établissement de soins ou avec un tiers non-médecin désigné d'un commun accord avec le patient et figurant sur une liste pluraliste et multidisciplinaire établie par le conseil provincial de l'Ordre des médecins, dans le cas où le patient bénéficie d'un traitement à domicile. »

Justification

La concertation doit être examinée par quelqu'un d'extérieur, dès lors que les médecins et soignants sont souvent si impliqués dans la situation de leurs patients qu'il leur est difficile de prendre du recul.

Un responsable du comité éthique de l'établissement ou un tiers peut assumer cette fonction d'« observateur » extérieur.

Nº 140 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Compléter le § 3 proposé par un 8º (nouveau), rédigé comme suit :

« 8º s'assurer que le patient, après avoir reçu ces informations, réitère sa demande. »

Justification

Il est nécessaire qu'après avoir été informé des avis du deuxième médecin, du spécialiste en soins palliatifs et de l'équipe soignante, des éventuelles communications de ses proches et de l'éclairage du

naasten en de doorlichting door de ethicus, de mogelijkheid krijgt over zijn verzoek te reflecteren. Pas als hij zijn verzoek opnieuw uitdrukt, zijn alle zorgvuldigheidsvereisten nageleefd, waarop de arts zich in een noodtoestand kan bevinden.

Nr. 141 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de voorgestelde § 3, het 4° aanvullen als volgt:
«en hun advies vragen. De behandelende arts brengt de patiënt op de hoogte van dit advies. »

Verantwoording

Het contact met het medisch team beperkt zich volgens het voorstel tot een vrijblijvend onderhoud. Ook zij dienen echter een adviserende en rapporterende rol te spelen. De huidige bepaling geeft geen enkele waarborg en is een loutere formaliteit.

Nr. 142 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 3 aanvullen met een 3^obis (nieuw), luidend als volgt:

«3^obis. het advies vragen van een palliatief deskundige met betrekking tot de naleving van de voorwaarden bedoeld in § 1. De behandelende arts brengt de patiënt op de hoogte van dit advies. »

Verantwoording

Het is noodzakelijk dat ook een palliatief deskundige zich uitspreekt over de grondvoorwaarden waarbij een arts zich in een noodtoestand kan bevinden teneinde een euthanaserende handeling te stellen.

Nr. 143 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de voorgestelde § 3, het eerste lid van het 3° vervangen door de volgende bepaling:

«3° een andere arts raadplegen over de naleving van de voorwaarden bedoeld in § 1. De geraadpleegde arts neemt inzage van het medisch dossier en stelt een verslag op van zijn bevindingen. »

spécialiste des questions éthiques, le patient ait la possibilité de réfléchir à sa demande. Ce n'est qu'une fois qu'il la réitère que toutes les conditions de prudence sont respectées, ce qui permet au médecin d'invoquer l'état de nécessité.

Nº 141 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 3 proposé, compléter le 4° comme suit: « *et demander leur avis. Le médecin traitant fait part de cet avis au patient.* »

Justification

Le contact avec l'équipe médicale se limite, d'après la proposition, à un entretien facultatif. Or, les membres de l'équipe soignante doivent également jouer un rôle de conseil et de rapporteur. La disposition actuelle ne donne aucune garantie et est une simple formalité.

Nº 142 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Compléter le § 3 proposé, par un 3^obis (nouveau), rédigé comme suit:

«3^obis. demander l'avis d'un spécialiste en soins palliatifs concernant le respect des conditions visées au § 1er. Le médecin traitant fait part de cet avis au patient. »

Justification

Il est nécessaire qu'un spécialiste des soins palliatifs se prononce également sur les conditions essentielles qui doivent être remplies pour que l'on puisse considérer qu'un médecin se trouve dans un état de nécessité pouvant l'amener à pratiquer un acte euthanasique.

Nº 143 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 3 proposé, remplacer l'alinéa 1er du 3° par la disposition suivante:

«3° consulter un autre médecin quant au respect des conditions visées au § 1er. Le médecin consulté prend connaissance du dossier médical et rédige un rapport présentant ses conclusions. »

Verantwoording	Justification
<p>De geraadpleegde arts dient volgens het voorstel enkel te rapporteren over het voortdurende, ondraaglijk en niet te lenigen karakter van de pijn of de nood. Deze rapportageverplichting dient er dus enkel in te bestaan de subjectieve gevoelens van de patiënt te notuleren. Het is evenwel noodzakelijk dat de tweede geneesheer tevens adviseert over de vervulling van de grondvoorraarden om een euthanaserende daad te kunnen stellen.</p>	<p>Aux termes de la proposition, le médecin consulté doit uniquement faire rapport sur le caractère permanent, insupportable et inapaisable de la souffrance ou de la détresse. Cette obligation de rapport doit donc consister uniquement en une obligation de prendre acte des sentiments subjectifs du patient. Il est toutefois nécessaire que le deuxième médecin donne également un avis concernant le respect des conditions essentielles qui doivent être remplies pour que l'on puisse accomplir un acte euthanasique.</p>
Nr. 144 VAN DE HEER VANDENBERGHE	Nº 144 DE M. VANDENBERGHE
(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s. — subsidiair amendement op amendement nr. 143).	(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts — amendement subsidiaire à l'amendement n° 143).
Art. 3	Art. 3
In de voorgestelde § 3, 3°, eerste lid, de woorden «of nood» doen vervallen.	Au § 3, 3°, alinéa 1er, proposé, supprimer les mots «ou de la détresse».
Nr. 145 VAN DE HEER VANDENBERGHE	Nº 145 DE M. VANDENBERGHE
(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)	(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)
Art. 3	Art. 3
De voorgestelde § 3 aanvullen met een 2^obis, luidend als volgt:	Compléter le § 3 proposé par un 2^obis, rédigé comme suit :
« 2 ^o bis zich vergewissen dat er naar heersend medisch inzicht geen enkele andere mogelijkheid is om de pijn van de patiënt te behandelen en zijn waardigheid te waarborgen. »	« 2 ^o bis s'assurer que, selon les conceptions médicales dominantes, il n'existe aucun autre moyen de traiter la souffrance du patient et de lui garantir sa dignité. »
Verantwoording	Justification
Vooraleer een arts, bij het opzettelijk levensbeëindigend handelen op verzoek van de patiënt, zich in een noodtoestand kan bevinden dient hij vast te stellen dat er volgens de stand van de huidige medische wetenschap geen enkele andere mogelijkheid is die de pijn van de patiënt kan verzachten of verder behandelen, alsmede dat alle mogelijkheden uitgeput zijn om de waardigheid van de patiënt in dit geval te waarborgen (bijvoorbeeld door palliatieve zorgverlening).	S'agissant de l'acte consistant à mettre fin intentionnellement à la vie du patient à la requête de celui-ci, il faut, pour que le médecin se trouve dans un état de nécessité, qu'il ait d'abord constaté que, dans l'état actuel de la science médicale, il n'existe plus aucune possibilité d'adoucir ou de continuer à traiter la souffrance du patient, d'une part, et que l'on a épuisé toutes les possibilités permettant de respecter la dignité du patient (par exemple par le biais des soins palliatifs), d'autre part.
Nr. 146 VAN DE HEER VANDENBERGHE	Nº 146 DE M. VANDENBERGHE
(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)	(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)
Art. 3	Art. 3
In de voorgestelde § 3, 2°, de woorden «of nood» doen vervallen.	Au § 3, 2°, proposé, supprimer les mots «ou de la détresse».
Nr. 147 VAN DE HEER VANDENBERGHE	Nº 147 DE M. VANDENBERGHE
(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)	(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)
Art. 3	Art. 3
In de voorgestelde § 3, 2°, tussen het woord «aanhoudende» en het woord «pijn», de woorden «, ondraaglijke en onbehandelbare» invoegen.	Au § 3, 2°, proposé, entre les mots «persistance» et les mots «de la souffrance», insérer les mots «, ainsi que du caractère insupportable et impossible à traiter».

Verantwoording	Justification
<p>De arts dient zich niet enkel te vergewissen van de aanhoudende pijn van de patiënt, maar tevens vaststellen dat deze pijn ondraaglijk en bovenal onbehandelbaar is.</p>	<p>Le médecin doit non seulement s'assurer de la persistance de la souffrance du patient, mais aussi constater que cette souffrance est insupportable et, surtout, qu'elle est rebelle à tout traitement.</p>
<p>Nr. 148 VAN DE HEER VANDENBERGHE</p> <p>(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)</p>	<p>Nº 148 DE M. VANDENBERGHE</p> <p>(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)</p>
<p>Art. 3</p>	<p>Art. 3</p>
<p>In de voorgestelde § 3, 1°, de woorden «alsook over de verschillende bestaande therapeutische mogelijkheden en mogelijkheden van palliatieve zorgverlening en over de gevolgen daarvan», vervangen door de woorden «<i>alsook hem alle morele en medische, curatieve en palliatieve bijstand te verlenen die nodig is om zijn fysiek of geestelijk lijden te lenigen en zijn waardigheid te garanderen. Elke patiënt heeft recht op kwalitatief hoogstaande ononderbroken en palliatieve zorg</i>».</p>	<p>Au § 3, 1°, proposé, remplacer les mots «ainsi que des différentes possibilités thérapeutiques et de prise en charge palliative existantes et de leurs conséquences» par les mots «<i>et lui fournir toute l'aide morale et médicale, curative et palliative nécessaire pour soulager sa souffrance physique ou morale et garantir sa dignité. Tout patient a droit à des soins palliatifs et continus de qualité</i>».</p>
<p>Verantwoording</p> <p>De informatie die de arts aan de patiënt dient te verschaffen over therapeutische «alternatieven» en de «mogelijkheid» van palliatieve zorgverlening is al te vrijblijvend.</p> <p>Deze «of»-«of»-benadering reduceert palliatieve zorgverlening tot een mogelijkheid, geen preventief aanbod op basis van een wettelijk erkend recht op palliatieve zorg. De informatieverlening verwordt op die manier tot een loutere formaliteit.</p>	<p>Justification</p> <p>Les informations que le médecin doit fournir au patient à propos des diverses possibilités thérapeutiques et de la «possibilité» de prise en charge palliative ont un caractère trop facultatif.</p> <p>Cette manière de présenter les choses sous forme d'alternative réduit le recours aux soins palliatifs à une possibilité, ce qui empêche de le considérer comme une voie préventive fondée sur un droit légal à obtenir des soins palliatifs. En l'espèce, l'information ne dépasse pas le niveau d'une simple formalité.</p>
<p>Nr. 149 VAN DE HEER VANDENBERGHE</p> <p>(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)</p>	<p>Nº 149 DE M. VANDENBERGHE</p> <p>(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)</p>
<p>Art. 3</p>	<p>Art. 3</p>
<p>In de voorgestelde § 2, de woorden «In voorkomend geval vermeldt deze schriftelijke verklaring dat de patiënt niet in staat is te tekenen en waarom» doen vervallen.</p>	<p>Au § 2 proposé, supprimer les mots «Le document écrit constate éventuellement que le patient n'est pas en état de signer et en énonce les raisons».</p>
<p>Verantwoording</p> <p>Indien de patiënt zelf geen schriftelijke verklaring meer kan tekenen, bepaalt het voorstel dat de schriftelijke verklaring vermeldt waarom de patiënt niet kan tekenen en waarom.</p> <p>Dit houdt dus in dat de schriftelijke verklaring zal worden opgesteld door een derde (de arts? de getuige?) en door hem zal worden ondertekend.</p> <p>Deze regeling biedt geen zekerheid met betrekking tot de werkelijke wilsintentie van de patiënt, en creëert het gevaar dat een schriftelijke verklaring (en dus zijn verzoek) aan de patiënt wordt «opgedrongen».</p>	<p>Justification</p> <p>Si le patient n'est plus en mesure de signer lui-même de déclaration écrite, la proposition prévoit que le document écrit constate qu'il n'est pas en état de signer et pourquoi il ne l'est pas.</p> <p>Cela suppose que la déclaration écrite sera établie par un tiers (le médecin ? le témoin ?) et signée par lui.</p> <p>Cette règle n'offre aucune sécurité en ce qui concerne la véritable intention du patient, et comporte le risque de voir le patient contraint de faire une déclaration écrite (et donc une requête).</p>

Nr. 150 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 1, eerste lid, aanvullen met een vierde streepje, luidend als volgt:

«— er naar heersend medisch inzicht geen enkele andere mogelijkheid is om de pijn van de patiënt te behandelen en zijn waardigheid te waarborgen;»

Verantwoording

Vooraleer een arts, bij het opzettelijk levensbeëindigend handelen op verzoek van de patiënt, zich in een noodtoestand kan bevin-den dient hij vast te stellen dat er volgens de stand van de huidige medische wetenschap geen enkele andere mogelijkheid is die de pijn van de patiënt kan verzachten of verder behandelen, alsmede dat alle mogelijkheden uitgeput zijn om de waardigheid van de patiënt in dit geval te waarborgen (bijvoorbeeld door palliatieve zorgverlening).

Nr. 151 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

De voorgestelde § 1, eerste lid, aanvullen met een vijfde streepje, luidend als volgt:

«— elke morele medische, curatieve en palliatieve bijstand die nodig is om het fysiek of geestelijk lijden van de patiënt te lenigen en zijn waardigheid te waarborgen, aan de patiënt werd verleend;»

Verantwoording

Het opzettelijk levensbeëindigend handelen op verzoek van de patiënt kan slechts een *ultimum remedium* zijn.

De arts die zich op de noodtoestand wil beroepen dient dan ook vast te stellen dat de patiënt effectief elke mogelijke bijstand werd verleend om zijn fysiek of geestelijk lijden te lenigen en zijn waardigheid te waarborgen.

Pas indien blijkt dat deze niet volstaan, kan de uitzonderlijke daad van het opzettelijk levensbeëindigend handelen een nood-toestand uitmaken voor de arts.

Nr. 152 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In het voorgestelde § 1, derde streepje, de woorden «en ondraaglijke» vervangen door de woorden «ondraaglijke en onbehandelbare».

Nº 150 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Compléter le § 1er, alinéa 1er, proposé par un quatrième tiret, rédigé comme suit:

«— selon les conceptions médicales en vigueur, il n'existe aucune autre moyen de traiter la douleur du patient ni de préserver sa dignité;»

Justification

Avant de se retrouver éventuellement dans un état de nécessité dans le cadre de l'acte consistant à mettre fin intentionnellement à la vie d'un patient à la demande de celui-ci, un médecin doit constater que, dans l'état actuel de la médecine, il n'existe aucun autre moyen d'atténuer la douleur du patient ni de poursuivre le traitement et que toutes les possibilités de préserver la dignité du patient (les soins palliatifs, notamment) ont été épuisées.

Nº 151 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Compléter le § 1er, alinéa 1er, proposé par un cinquième tiret, rédigé comme suit:

«— toute assistance morale, médicale, curative et palliative nécessaire pour soulager les souffrances physiques ou morales du patient et préserver sa dignité, a été donnée au patient;»

Justification

L'acte consistant à mettre fin intentionnellement à la vie du patient à la demande de celui-ci ne doit être qu'un remède ultime.

Le médecin qui souhaite invoquer l'état de nécessité doit par conséquent constater que toute l'assistance possible a effectivement été donnée au patient en vue d'atténuer ses souffrances physiques et morales et de préserver sa dignité.

Si cette aide s'avère insuffisante, alors seulement l'acte exceptionnel d'interruption de la vie relèvera de l'état de nécessité pour le médecin.

Nº 152 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 1er, troisième tiret, proposé, remplacer les mots «et insupportable» par les mots «insupportable et impossible à traiter».

Nr. 153 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

Aan de voorgestelde § 1, derde streepje, de volgende wijzigingen aanbrengen :

A) het woord «*terminale*» invoegen tussen de woorden «medisch uitzichtloze» en het woord «toestand»;

B) de woorden «of nood» doen vervallen;

C) de bepaling aanvullen met volgende woorden : «, en er voldoende zwaarwichtige medische redenen zijn om het verzoek in overweging te nemen».

Verantwoording

A. De toelichting bij het amendement nr. 14 geeft aan dat onder «medisch uitzichtloze toestand» dient te worden begrepen dat de geneeskunde geen curatieve behandelingen meer kan voorstellen. Aldus wordt euthanasie van toepassing geacht op patiënten van wie niet verwacht wordt dat zij binnen afzienbare tijd gaan sterven; het volstaat dat een ongeneeslijk zieke patiënt in een situatie van «ondraaglijke nood» verkeert opdat de voorwaarden met betrekking tot de conditie van de patiënt vervuld zijn. Een persoon die lijdt aan een niet te behandelen depressie, maar geenszins wordt geacht binnenkort te sterven, of een niet-terminaal gehandicapte persoon, voor wie in de huidige stand van de wetenschap geen remedie kan worden aangeboden tot leniging van deze handicap, die naar eigen subjectief aanvoelen «in ondraaglijke nood» verkeert, kunnen volgens het voorstel aldus verzoeken om «euthanasie».

Euthanasie gaat in wezen enkel en alleen over de lijdende patiënt die wordt geconfronteerd met het nadere levens einde en de vaststelling dat de arts, met de medische middelen waarover hij beschikt, niet meer afdwendend kan optreden om deze fysieke nood te lenigen. De hoorzittingen bevestigden dat het hierbij om een uit-zonderlijke hypothese gaat, waarbij euthanasie als *ultimum remedium* kan worden toegepast ingevolge het vrijwillig, herhaald, bewust, weloverwogen en duurzaam verzoek van de patiënt. Het is een situatie waarin ook het zorgcomfort van de palliatieve behandeling deze uitzichtloosheid niet kan opheffen, en waarbij de patiënt kan verzoeken dat hij in deze terminale fase niet op een ontruisterende en pijnlijke, maar op een waardige manier kan sterven en afscheid nemen.

Essentieel gaat euthanasie dus over mensen «die aan het sterven zijn». Wie euthanasie begrijpt als een middel voor mensen die, louter vanuit een subjectief aanvoelen, en zich hierbij beroepend op een algemeen zelfbeschikkingsrecht, stellen: «ik wil sterven» ontkenkt het precieze karakter van «euthanasie». Deze laatste hypothese is geen «euthanasie», maar «hulp bij, of delegatie van zelfdoding».

Immers is het de arts, die als beoefenaar van de *geneses*-kunde, kan besluiten dat indien geen enkele curatieve of palliatieve medische behandeling de fysiek lijdende patiënt nog kan helpen, hij kan ingaan op het verzoek van deze patiënt om hem op medisch verzorgde manier een waardig sterven mogelijk te maken, in zoverre hij meent dat deze plicht in de concrete omstandigheden belangrijker is dan zijn plicht om het leven te beschermen. Euthanasie is aldus een medische handeling, zij het een uitzonderlijke.

Nº 153 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 1er, troisième tiret, proposé, apporter les modifications suivantes :

A) insérer les mots «en phase terminale et» entre les mots «le patient» et les mots «dans une situation médicale sans issue»;

B) supprimer les mots «ou d'une détresse»;

C) compléter la disposition par les mots suivants : «, et qu'il y a suffisamment de raisons médicales graves pour prendre sa requête en considération».

Justification

A. La justification de l'amendement n° 14 indique qu'il faut entendre par «situation médicale sans issue» celle pour laquelle la médecine ne peut plus proposer de traitements curatifs. C'est ainsi qu'elle permet de provoquer la mort par euthanasie de patients dont on n'attend pas le décès à court terme; il suffit qu'un patient se trouve dans une situation de «détresse insupportable» pour que soient remplies les conditions relatives à l'état du patient. Une personne qui souffre d'une dépression impossible à traiter, mais dont on n'attend pas le décès à court terme, ou une personne handicapée ne se trouvant pas en phase terminale, mais à laquelle, dans l'état actuel de la science, aucun remède ne peut être proposé pour atténuer son handicap et qui estime, subjectivement, se trouver dans une situation de «détresse insupportable», pourrait donc solliciter l'euthanasie aux termes de la proposition.

Par essence, l'euthanasie ne concerne que le patient souffrant qui est confronté à l'imminence de la mort et qui constate que le médecin ne peut plus intervenir efficacement pour adoucir sa détresse physique avec les moyens médicaux dont il dispose. Les auditions ont confirmé qu'il s'agit d'un cas exceptionnel dans lequel l'euthanasie peut être pratiquée en tant qu'*ultimum remedium*, à la demande spontanée, répétée, consciente, mûrement réfléchie et persistante du patient. Il s'agit d'un cas dans lequel le traitement palliatif de confort ne permettant pas non plus de remédier à la situation sans issue du patient arrivé en phase terminale, celui-ci peut demander à pouvoir finir ses jours d'une manière conforme à la dignité humaine et non pas dans la déchéance et la douleur.

Par essence, l'euthanasie concerne donc des personnes qui sont «à l'article de la mort». Quiconque considère l'euthanasie comme un moyen dont peuvent faire usage des personnes qui, dans un état subjectif et se prévalant d'un droit général à l'autodétermination, disent «je veux mourir», en méconnaît le caractère exact. Toute intervention à la demande de telles personnes constituerait non pas un acte d'«euthanasie», mais un acte «d'assistance à — ou de délégation de — la mort volontaire».

En effet, c'est au médecin qu'il appartient d'éventuellement conclure, en sa qualité de praticien de l'art de guérir, que, si aucun traitement médical curatif ou palliatif ne saurait plus aider le patient, il a le devoir d'acquiescer à la demande de celui-ci de faire en sorte qu'il puisse mourir dignement avec le concours de la médecine, pour autant qu'il estime, dans des circonstances concrètes, que ce devoir doit primer l'obligation qu'il a de protéger la vie. L'euthanasie est donc bel et bien un acte médical, fût-il exceptionnel.

Tijdens de hoorzittingen drukte onder andere dokter Philippart (Orde van Geneesheren) uit dat de voorwaarde van ongenezelijke ziekte (al dan niet terminaal) op zich genomen onaanvaardbaar is. In dezelfde zin klinken de verklaringen van dokter Clumeck, dokter Vincent en de verklaring van 58 palliatieve zorgverleners.

De heer Vandeville waarschuwt voor ontsporingen door beide situaties op eenzelfde lijn te plaatsen. Wat betreft het psychisch lijden dat uitzichtloos is, wijst dokter Mullie op de mogelijkheden van de palliatieve verzorging, professor Schotsmans doelt op de noodzakelijke intermenselijkheid die deze problemen moet kunnen benaderen. Ook mevrouw Kempeneers (Vereniging van mentaal gehandicapten) drukte haar vrees uit voor een gelijkschakeling.

Door wettelijk mogelijk te maken dat een ongenezelijke ziekte, bij hypothese in een niet-terminale situatie, volstaat om een zogezegd «euthanaserende daad» uit te voeren, laat men het zelfbeschikkingsmodel primeren op het medische beoordelingsmodel en de medische noodzaak (hulp bij zelfdoding is immers geen medische noodzaak, en hoegenaamd niet als antwoord op een ongenezelijke ziekte of een ondraagbaar lijden).

Om deze redenen dient het begrip «uitzichtloze medische situatie» te worden aangevuld met «terminale».

B. De «nood» op zich mag niet volstaan als voldoende voorwaarde om euthanaserend handelen te rechtvaardigen.

Hulp bij zelfdoding, of delegatie van zelfdoding voor niet-terminale patiënten, voor patiënten die enkel psychisch lijden, is geen medische handeling: zij vindt niet plaats in een conflict van plichten in hoofde van de arts, maar is er alleen en exclusief op gericht het leven te beëindigen, zo de patiënt erom verzoekt. Dit is niet de taak van de arts.

Het is onaanvaardbaar dat de maatschappij als antwoord op het subjectieve «lijden aan het leven» de mogelijkheid tot euthanasie (correcter: delegatie van zelfdoding) aanbiedt en hierbij in een straffeloosheid voorziet, zelfs als dit gebeurt door een arts.

C. Het volstaat uiteraard niet dat vastgesteld wordt dat de patiënt in een medisch uitzichtloze terminale situatie verkeert; tevens dient de arts overtuigd te zijn dat er voldoende zwaarwichtige medische redenen zijn om het verzoek van de patiënt te overwegen. Pas in deze hypothese kan een arts zich in de noodtoestand bevinden.

Nr. 154 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de voorgestelde § 1, eerste streepje, de woorden «of een ontvoogde minderjarige» doen vervallen.

Au cours des auditions, le docteur Philippart (Ordre des médecins), entre autres, a affirmé que la condition selon laquelle la maladie doit être incurable (que le patient soit ou non en phase terminale) est, en soit, inacceptable. Les déclarations du docteur Clumeck et du docteur Vincent ainsi que celles de 58 dispensateurs de soins palliatifs vont dans le même sens.

M. Vandeville met en garde contre les risques de dérapages que l'on créerait en mettant les deux situations en question sur le même pied. En ce qui concerne la souffrance physique sans issue, le docteur Mullie met l'accent sur les possibilités qu'offrent les soins palliatifs, le professeur Schotsman évoque le principe d'humanité, qui devrait selon lui régir la manière d'envisager ces problèmes. Mme Kempeneers (*Vereniging van mentaal gehandicapten*) a, elle aussi, exprimé sa crainte d'une assimilation.

Permettre légalement que l'existence d'une maladie incurable, par hypothèse à un stade non terminal, suffise pour que l'on puisse accomplir un acte dit «euthanasique», c'est faire prévaloir le modèle de l'autodétermination sur le modèle de l'appréciation médicale et de la nécessité médicale (en effet, l'assistance au suicide n'est pas la réponse à une nécessité médicale et n'apporte absolument pas de réponse à une maladie incurable ou à une souffrance insupportable).

Pour ces raisons, il faut préciser que le patient se trouvant dans une situation médicale sans issue doit aussi être en phase terminale.

B. La «situation de détresse» ne peut suffire à elle seule à justifier un acte euthanasique.

L'assistance à — ou la délégation de — la mort volontaire de patients qui ne se trouvent pas en phase terminale et, *a fortiori*, de patients qui ne souffrent que psychiquement, ne constitue pas un acte médical: elle ne s'inscrit pas dans le cadre d'un conflit de devoirs auquel serait confronté le médecin, mais elle n'est conçue que pour qu'on puisse mettre fin à la vie du patient au cas où celui-ci demanderait qu'on le fasse. Telle n'est pas la tâche du médecin.

Il est inacceptable que la société offre la possibilité de recourir à l'euthanasie (ou, plus exactement, la délégation de la mort volontaire) pour répondre au sentiment subjectif qu'est le «mal de vivre» et prévoie l'immunité en cas de recours à celle-ci, même si elle est pratiquée par un médecin.

C. Il ne suffit effectivement pas de constater que le patient en phase terminale se trouve dans une situation médicale sans issue; le médecin doit aussi être convaincu qu'il y a suffisamment de raisons médicales graves pour prendre la requête du patient en considération. C'est dans ce seul cas que le médecin peut se trouver dans un état de nécessité.

Nº 154 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux c.s.)

Art. 3

Au § 1er proposé, premier tiret, supprimer les mots «ou mineur émancipé».

Nr. 155 VAN DE HEER VANDENBERGHE

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

Aan de voorgestelde § 1, volgende wijzigingen aanbrengen:

A) In de aanhef tussen de woorden «wanneer hij» en de woorden «vaststelt dat», het woord «tegelijkertijd» invoegen.

B) In het tweede lid tussen de woorden «voorraarden en procedures» en de woorden «heeft nageleefd», het woord «cumulatief» invoegen.

Verantwoording

Het is noodzakelijk dat de arts alle voorwaarden cumulatief naleeft: er mag geen verwarring ontstaan dat de ene voorwaarde minder belangrijk zou zijn dan de andere. Enkel indien een arts werkelijk alle voorwaarden heeft nageleefd, kan hij zich in een noodtoestand bevinden.

Hugo VANDENBERGHE.

Nr. 156 VAN MEVROUW van KESSEL EN DE HEER THISSEN

(Subamendement op amendement nr. 72 van mevrouw Nyssens en de heer Thissen)

Art. 3

Aan de voorgestelde § 1, inleidende zin, volgende wijzigingen aanbrengen:

1) Tussen het woord «patiënt» en het woord «handelingen», het woord «opzettelijk» invoegen.

2) Tussen de woorden «die het» en het woord «overlijden», het woord «rechtstreeks» invoegen.

Verantwoording

De voorgestelde libellering omvat ook bepaalde medische beslissingen met betrekking tot het leven. Er moet worden geperciseerd dat het om het opzettelijk en rechtstreeks levensbeëindigend handelen gaat op verzoek van de patiënt.

Ingrid van KESSEL.
René THISSEN.

Nr. 157 VAN DE HEREN DUBIÉ EN GALAND

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de voorgestelde § 2, eerste volzin, de woorden «die niet met de patiënt verwant is» vervangen door

Nº 155 DE M. VANDENBERGHE

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux c.s.)

Art. 3

Au § 1er proposé, apporter les modifications suivantes:

A) Dans la phrase liminaire, insérer le mot «simultanément» entre le mot «constate» et le mot «que».

B) À l'alinéa 2, insérer le mot «cumulativement» entre le mot «respecte» et le mot «les».

Justification

Il faut que le médecin respecte toutes les conditions cumulativement: il y a lieu d'éviter que l'on considère une condition comme moins importante que les autres. Le médecin ne peut se trouver dans un état de nécessité que s'il a véritablement respecté toutes les conditions.

Nº 156 DE MME van KESSEL ET M. THISSEN

(Sous-amendement à l'amendement n° 72 de Mme Nyssens et M. Thissen)

Art. 3

Dans la phrase liminaire du § 1er proposé, apporter les modifications suivantes:

1) Insérer entre le mot «poser» et les mots «des actes», le mot «intentionnellement».

2) Insérer entre les mots «qui entraînent» et les mots «le décès», le mot «directement».

Justification

Tel qu'il est libellé, le texte proposé comprend également certaines décisions médicales relatives à la fin de vie. Il faut préciser qu'il s'agit d'actes posés intentionnellement et qui entraînent directement le décès du patient à sa demande.

Nº 157 DE MM. DUBIÉ ET GALAND

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 2, proposé, remplacer les mots «qui ne pourra avoir aucun lien de parenté avec le patient» par les

de woorden « die geen materieel belang heeft bij het overlijden van de patiënt ».

Verantwoording

De meerderjarige getuige wiens aanwezigheid in artikel 3, § 2, wordt geëist, mag geen enkel direct of indirect, patrimonial of ander materieel voordeel hebben bij het overlijden van de persoon die om euthanasie heeft gevraagd.

Dit amendement heeft vooral betrekking op patiënten die verbleven in een ziekenhuis of een bejaardentehuis, waarvan de eigenaars of zaakvoerders een materieel voordeel kunnen hebben bij hun overlijden. Helaas is deze hypothese niet louter denkbeeldig en economische uitwassen moeten absoluut worden voorkomen.

Nr. 158 VAN HEREN DUBIÉ EN GALAND

(Subamendement op amendement nr. 15 van mevrouw Leduc c.s.)

Art. 4

In het vierde lid, tweede volzin, de woorden « van wie er minstens een niet met de patiënt verwant is » vervangen door de woorden « van wie er minstens een geen materieel belang heeft bij het overlijden van de patiënt ».

Verantwoording

De meerderjarige getuigen wier aanwezigheid in artikel 4, vierde lid, wordt geëist, mogen geen enkel direct of indirect, patrimonial of ander materieel voordeel hebben bij het overlijden van de persoon die om euthanasie heeft gevraagd.

Dit amendement heeft vooral betrekking op patiënten die verbleven in een tehuis, waarvan de eigenaars of zaakvoerders een materieel voordeel kunnen hebben bij hun overlijden. Helaas is deze hypothese niet louter denkbeeldig en economische uitwassen moeten absoluut worden voorkomen.

Nr. 159 VAN MEVROUW DE ROECK C.S.

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux)

Art. 3

Aan het voorgestelde artikel 3 de volgende wijzigingen aanbrengen :

A) In de eerste zin van § 1 de woorden « vaststelt dat » vervangen door de woorden « er zich van verzekerd heeft dat ».

mots « qui ne pourra avoir aucun intérêt matériel au décès du patient ».

Justification

Il y a lieu de s'assurer que le témoin dont la présence est requise à l'article 3, § 2, ne puisse tirer aucun avantage matériel, direct ou indirect, patrimonial ou autre, du décès de la personne ayant demandé une euthanasie.

Plus précisément, cet amendement vise à rencontrer le cas des patients résidant dans un home ou une maison de repos et dont les propriétaires ou gérants pourraient avoir un avantage matériel à la disparition d'une personne résidente. Ce cas de figure n'est malheureusement pas une vue de l'esprit et des dérives de type économiste doivent absolument être évitées.

Nº 158 DE MM. DUBIÉ ET GALAND

(Sous-amendement à l'amendement n° 15 de Mme Leduc et consorts)

Art. 4

À l'alinéa 4, remplacer les mots « dont l'un ne peut avoir aucun lien de parenté avec le patient » par les mots « dont l'un ne pourra avoir aucun intérêt matériel au décès du patient ».

Justification

Il y a lieu de s'assurer que l'un des témoins majeurs dont la présence est requise à l'article 4, alinéa 4, ne puisse tirer aucun avantage matériel, direct ou indirect, patrimonial ou autre, du décès de la personne ayant demandé une euthanasie.

Plus spécifiquement, cet amendement vise à rencontrer le cas des patients hospitalisés résidant dans un home et dont les propriétaires ou gérants pourraient avoir un avantage matériel à la disparition d'une personne résidente. Ce cas de figure n'est malheureusement pas une vue de l'esprit et des dérives de type économiste doivent absolument être évitées.

Josy DUBIÉ.
Paul GALAND.

Nº 159 DE MME DE ROECK ET CONSORTS

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux)

Art. 3

À l'article 3 proposé, apporter les modifications suivantes :

A) Dans la première phrase du § 1er, remplacer les mots « constate que » par les mots « s'est assuré que ».

B) In de eerste zin van § 3, 2º, de woorden «zich vergewissen van» vervangen door de woorden «zich verzekeren van».

Jacinta DE ROECK.
Jan REMANS.
Jeannine LEDUC.
Philippe MONFILS.
Myriam VANLERBERGHE.

Nr. 160 VAN MEVROUW de T' SERCLAES

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In de laatste zin van de voorgestelde § 1, na de woorden «voorwaarden en procedures heeft nageleefd», de woorden «alsook de vereiste aangifte heeft gedaan» toevoegen.

Nr. 161 VAN DE HEER GALAND

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

In § 1, eerstestreepje, van de Franse tekst, de woorden «la formation» vervangen door de woorden «l'expression».

Verantwoording

Dit subamendement strekt ertoe in de Franse tekst een ongelukig gekozen term te vervangen.

Nr. 162 VAN MEVROUW de T' SERCLAES

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

Indit artikel de volgende wijzigingen aanbrengen :

- A. Paragraaf 2 vernummeren tot § 4;**
- B. Paragraaf 3 vernummeren tot § 2;**
- C. Paragraaf 4 vernummeren tot § 3.**

Verantwoording

Het op schrift stellen van het verzoek kan beter gebeuren aan het einde van de dialoog tussen de patiënt en de arts.

B) Dans la première phrase du § 3, 2º, du texte néerlandais, remplacer les mots «zich vergewissen van» par les mots «zich verzekeren van».

Nº 160 DE MME de T' SERCLAES

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

À la dernière phrase du § 1er proposé, après les mots «conditions et procédures», insérer les mots «ainsi que la déclaration».

Nathalie DE T' SERCLAES.

Nº 161 DE M. GALAND

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 1er, 1er tiret, remplacer les mots «la formation» par les mots «l'expression».

Justification

Il s'agit d'adopter une terminologie plus adéquate.

Paul GALAND.

Nº 162 DE MME de T' SERCLAES

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Apporter à l'article 3 proposé, les modifications suivantes :

- A. Renuméroter le § 2 en § 4.**
- B. Renuméroter le § 3 en § 2.**
- C. Renuméroter le § 4 en § 3.**

Justification

Il est préférable de prévoir la requête écrite à la fin du processus de discussion et de dialogue entre le patient et le médecin.

Dit schriftelijk verzoek volstaat op zich niet als bewijs van het verzoek. Het kan slechts een bijkomend element zijn, maar geen afdoend bewijs vormen.

Nr. 163 VAN DE HEER DALLEMAGNE EN MEVROUW NYSSENS

(Subamendement op amendement nr. 14 van de heer Mahoux c.s.)

Art. 3

Indevoorgestelde § 1, eerstestreepje, vande Franse tekst het woord «formation» vervangen door het woord «formulation».

Verantwoording

Het woord «formulation» is taalkundig juister.

Bovendien verwijst dit woord in de Franse tekst rechtstreeks naar het volgende streepje, waar bepaald wordt dat «la demande est formulée de manière [...] répétée et persistante».

Cette requête écrite ne peut, à elle seule, valoir comme preuve de la demande et ne peut entrer en ligne de compte que comme élément complémentaire mais non suffisant.

Nathalie DE T' SERCLAES.

Nº 163 DE M. DALLEMAGNE ET MME NYSSENS

(Sous-amendement à l'amendement n° 14 de M. Mahoux et consorts)

Art. 3

Au § 1er, 1er tiret, proposé, remplacer le mot «formation» par le mot «formulation».

Justification

Le mot formulation est plus adéquat d'un point de vue linguistique.

En outre, ce terme renvoie directement au tiret suivant qui caractérise cette demande, à savoir notamment que cette demande doit être formulée de manière répétée et persistante.

Georges DALLEMAGNE.
Clotilde NYSSENS.

Nr. 164 VAN MEVROUW DE SCHAMPHELAERE

(Subamendement op amendement nr. 73)

Art. 3

In de voorgestelde § 1, derde streepje, tussen het woord «ondraaglijk» en het woord «lijden», de woorden «en onbehandelbaar» invoegen.

Mia DE SCHAMPHELAERE.

Art. 3

Au § 1er, 3e tiret, proposé, insérer, entre le mot «incurable» et les mots «, dont le décès», les mots «et impossible à traiter».